

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації
на тему «Морфологія черепів Homo sapiens XVII–XIX ст. зі східного Полісся
(Чернігово-Сіверщина)»
здобувача наукового ступеня доктора філософії
Долженка Юрія Володимировича
з галузі знань 09 Біологія
за спеціальністю 091 Біологія.**

За результатами розгляду дисертації та наукових публікацій здобувача, а також за підсумками публічної презентації наукових результатів дисертації та її обговорення на розширеному засіданні кафедри біології (протокол №8 від «03» грудня 2025 року), встановлено наступне.

1. Актуальність теми дисертації зумовлена тим, що краніологічні дослідження відіграють ключову роль в антропології, адже морфологічні особливості черепа є відображенням еволюційних процесів та історичного розвитку людських популяцій. Краніометричний аналіз українського населення уможлиблює встановлення антропологічних паралелей між сучасними мешканцями, середньовічними слов'янськими спільнотами та етнічними групами суміжних територій. Osteологічні матеріали становлять вагомe джерело для реконструкції етногенетичних процесів, визначення міжпопуляційної спорідненості та ареалів історичного розселення етносів. Чернігово-Сіверський регіон характеризується поліетнічним складом населення. Антропологічна структура мешканців цієї території в період XVII–XIX століть досі залишається недостатньо вивченою. Osteологічні колекції з археологічних об'єктів регіону дозволяють реконструювати процеси формування локальних антропологічних варіантів та встановити їхні зв'язки з населенням інших географічних зон, що має принципове значення для з'ясування генезису та етнічної історії популяцій Чернігово-Сіверщини.

2. Зв'язок теми дисертації з державними програмами, науковими напрямами університету та кафедри.

Дослідження виконане в рамках комплексної науково-дослідної теми кафедри біології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя «Методи біологічних досліджень в суміжних дисциплінах» (реєстраційний номер 0121U108190) (2021–2025 рр.).

3. Наукова новизна і теоретичне значення дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше комплексно вивчено черепи населення Чернігово-Сіверщини XVII–XIX ст. в контексті сучасних біологічних, морфологічних і антропологічних досліджень; залучено методику етнічної краніоскопії для виявлення антропологічних зв'язків мешканців Чернігово-Сіверщини XVII–XIX ст.; уведено до наукового обігу нові антропологічні матеріали з поховань Чернігово-Сіверщини XVII–XIX ст.; виявлено основні напрями антропологічних зв'язків мешканців Чернігово-Сіверщини XVII–XIX ст.; проведено внутрішньогруповий аналіз черепів із Чернігово-Сіверщини XVII–XIX ст. (чоловіків і жінок окремо); висвітлено формування антропологічного складу населення Чернігово-Сіверщини XVII–XIX ст. у добу раннього нового та нового часу; щодо черепів населення Чернігово-Сіверщини XVII–XIX ст. взято до уваги нові норми статистичного аналізу, за якими при порівнянні вибірок застосовано багатовимірні канонічний, інтегральний і кластерний аналіз. Набуло подальшого розвитку: розширено базу індивідуальних розмірів черепів із поховань Чернігово-Сіверщини XVII–XIX ст. з 12 черепів до 191.

4. Практичне значення результатів дослідження.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в можливості їх використання при підготовці загальних наукових праць, підручників з біології, антропології, етнічної історії, археології тощо.

Отримані результати впроваджені в навчальний процес при викладанні дисциплін фахової підготовки здобувачів у ЗВО, що підтверджується відповідним актом про впровадження (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, акт про впровадження, № 04/801 від 03.11.2025).

5. Апробація результатів дослідження.

Основні теоретичні й практичні результати дослідження апробовано на науково-практичних конференціях:

міжнародних:

- XVIII міжнародна наукова конференція студентів та аспірантів «Молодь і поступ біології», 6–7 жовтня 2022 р., м. Львів.
- IX Міжнародна заочна науково-практична конференція «Актуальні питання біологічної науки», 12 квітня 2023 р., м. Ніжин.
- XX Міжнародна наукова конференція студентів і аспірантів «Молодь і поступ біології», присвячена 90-річчю від дня народження професора Ореста Демківа, 18–20 квітня 2024 р., м. Львів.

- X Міжнародна заочна науково-практична конференція «Актуальні питання біологічної науки», 17 квітня 2024 р., м. Ніжин.

- VI Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародні наукові дослідження: інтеграція науки та практики як механізм ефективного розвитку», 29–30 квітня 2025 р., м. Київ.

- XV міжнародна науково-практична конференція «Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти», 15–16 серпня 2025 р., м. Львів.

- The 2nd International Scientific and Practical Conference «Innovations in Science: From Theoretical Foundations to Practical Impact», September 1–3, 2025. Antwerpen, Belgium/online.

всеукраїнських:

- Всеукраїнська мультидисциплінарна науково-практична інтернет-конференція «Молодь і сучасні тренди наукової думки», 01 березня 2023 р., м. Ніжин.

- Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Крок в науку: дослідження у галузі природничо-математичних дисциплін та методик їх навчання», 07 грудня 2023 р., м. Чернігів.

- Всеукраїнська мультидисциплінарна науково-практична інтернет-конференція «Молодь і сучасні тренди наукової думки», 01 березня 2024 р., м. Ніжин.

- XX Всеукраїнська наукова конференція «Актуальні питання біології та медицини» 24 травня 2024 р., м. Лубни.

Результати дослідження висвітлено в наукових працях, з яких: 11 статей у фахових наукових виданнях України та 11 тез доповідей у збірниках матеріалів всеукраїнських та міжнародних наукових конференцій.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Долженко Ю. В. 2021. Морфологія чоловічих черепів XVII–XVIII ст. із Батурина. Біологія та екологія. Т. 7. № 2. С. 98–114. <https://doi.org/10.33989/2021.7.2.261558> Фахове видання МОН України (біологічні науки) (кат. Б)

2. Долженко Ю. В. 2022. Антропологічна структура жіночого населення Чернігово-Сіверщини XVII–XIX ст. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія біологія. Вип. 53. С. 46–45. <https://doi.org/10.24144/1998-6475.2022.53.46-60> Фахове видання МОН України (біологічні науки) (кат. Б)

3. Долженко Ю. В. 2023. Краніологія чоловіків Східного Полісся XVII–XIX ст. (Чернігово-Сіверщина). Нотатки сучасної біології. Т. 1 (5). С. 66–75.

<https://doi.org/10.29038/NCBio.23.1-10> Фахове видання МОН України (біологічні науки) (кат. Б)

4. Dolzhenko Yu. 2023. Morphology of Female Skulls of the 17th – 18th Cent. from Baturyn. Біологія та екологія. Т. 9. № 1. С. 93–109. <https://doi.org/10.33989/2023.9.1.290190> Фахове видання МОН України (біологічні науки) (кат. Б)

5. Долженко Ю. В., Жаров Г. В. 2023. Морфологія черепів похованих у с. Залуцьке (ур. Стайкин Верх) Сумської обл. (XVIII–XIX ст.). Нотатки сучасної біології. № 2 (6). С. 40–52 (Особистий внесок здобувача – написання антропологічної частини статті, внесок здобувача – написання археологічної характеристики пам'ятки в с. Залуцьке). <https://doi.org/10.29038/NCBio.23.2-1> Фахове видання МОН України (біологічні науки) (кат. Б)

6. Долженко Ю. В. 2024. Краніологічний матеріал XVII–XVIII ст. із села Виповзів Чернігівської обл. Acta Carpathica. № 1 (41). С. 87–104. <https://doi.org/10.32782/2450-8640.2024.1.10> Фахове видання МОН України (біологічні науки) (кат. Б)

7. Долженко Ю. В. 2024. Антропологічна структура українців Чернігово-Сіверщини XVII–XVIII ст. (чоловіки). Наукові записки. (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). Біологічні науки. № 1–2. С. 71–85. <https://doi.org/10.31654/2786-8478-2024-BN-1-2-71-85> Фахове видання МОН України (біологічні науки) (кат. Б)

8. Dolzhenko Yu. V. 2024. Cranioscopic Characteristics of Burials From the 17th – 19th Centuries in the Chernihiv-Sivershchyna Region (Долженко Ю. Краніоскопічна характеристика поховань XVII–XIX ст. із Чернігово-Сіверщини). Вісник проблем біології і медицини. Вип. 4 (175). С. 191–201. <https://doi.org/10.29254/2077-4214-2024-4-175-191-201> Фахове видання МОН України (біологічні науки) (кат. Б)

9. Долженко Ю. В. 2024. Краніологічна характеристика українок XVII–XIX ст. з міста Чернігова. Нотатки сучасної біології. Т. 8 № 2. С. 65–75. Фахове видання МОН України (біологічні науки) (кат. Б) <https://doi.org/10.29038/NCBio.24.2-4>

10. Долженко Ю. В. 2024. Краніологічна характеристика чоловічої серії XVIII–XIX ст. з Чернігівської губернії (за В. П. Алексєєвим). Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія. Вип. 57. С. 15–26. Фахове видання МОН України (біологічні науки) (кат. Б) <https://doi.org/10.32782/1998-6475.2024.57.15-26>

11. Dolzhenko Yu. V. 2024. «Intergroup Range of Variability of Craniometric Features of Ukrainians in the Chernihiv-Sivershchyna Region (17th – 19th Centuries, Males. Наукові записки. Біологічні науки (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). № 4. Р. 42–50. Фахове видання МОН України (біологічні науки) (кат. Б) <https://doi.org/10.31654/2786-8478-2024-BN-4-42-50> »

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Долженко Ю. В. 2023. Географічна мінливість краніометричних ознак у чоловічих серіях черепів із Чернігово-Сіверщини XVII–XIX ст. Всеукраїнська мультидисциплінарна науково-практична інтернет-конференція «Молодь і сучасні тренди наукової думки». С. 6–9.

2. Долженко Ю. В. 2023. Морфологія черепів *Homo sapiens* XVII–XIX ст. із цвинтарів Східного Полісся (Чернігово-Сіверщина): методологічні засади дослідження. IX Міжнародна заочна науково-практична конференція «Актуальні питання біологічної науки». Ніжин. С. 75–85.

3. Долженко Ю. В. 2022. Порівняння коефіцієнта статевого диморфізму зі стандартними показниками в краніологічній серії XVII–XIX ст. з Чернігово-Сіверщини. Молодь і поступ біології XVIII міжнародна наукова конференція студентів та аспірантів присвячена 195-річчю від народження Юліуса Планера (Львів, 6–7 жовтня 2022 р). Збірник тез. Львів: Сполом. С. 122–123.

4. Долженко Ю. В., Кучменко О. Б. 2023. Епігенетичні ознаки українців з Чернігово-Сіверщини XVII–XIX ст. Крок в науку: дослідження у галузі природничо-математичних дисциплін та методик їх навчання. Збірник тез доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю студентів, аспірантів і молодих учених. 07 грудня 2023 р. Чернігів. С. 30. (Особистий внесок здобувача – дослідження епігенетичних ознак).

5. Dolzhenko, Yu. 2024. Craniometric Characteristics of Men from Chernihiv in the 17th – 19th Cent. Збірник тез доповідей Всеукраїнської мультидисциплінарної Науково-практичної інтернет-конференції 01 березня 2024 року у м. Ніжин. Ніжин. С. 21–26.

6. Dolzhenko Yu. 2024. Mongolian Traits of the Inhabitants of Chernihiv-Siverian Region in the 17th – 19th Cent. Молодь і поступ біології: збірник тез доповідей XX Міжнародної наукової конференції студентів і аспірантів (м. Львів, 18–20 квітня 2024 р.). Львів: Сполом. С. 341–342.

7. Dolzhenko Yu. 2024. Cranioscopic Characteristics of Chernihiv-Siveria Residents in the 17–19th Cent. X Міжнародна заочна науково-практична

конференція «Актуальні питання біологічної науки»: збірник статей. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. С. 61–63.

8. Dolzhenko Yu. 2024. Intragroup Analysis of Men from Chernihiv-Siverian Land of the 17th – 19th Centuries: Craniology. Актуальні питання біології та медицини: зб. наук. праць за матеріалами XX Всеукраїнської наукової конференції (м. Лубни, 24 травня 2024 р.). Лубни: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». С. 34–38.

9. Долженко Ю. В. 2025. Краніометричні дослідження серій черепів зі Східної Європи нового часу: Огляд літератури. Міжнародні наукові дослідження: інтеграція науки та практики як механізм ефективного розвитку: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 квітня 2025 р.). Київ – Запоріжжя: АА Тандем. С. 44–58.

10. Долженко Ю. В. 2025. Морфологія черепів Homo sapiens XVII–XIX ст. (Чернігово-Сіверщина): методичні засади дослідження. Львівський науковий форум. Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції «Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти», 15–16 серпня 2025 р. Львів. С. 17–24.

11. Dolzhenko Yu. 2025. Cranioscopic Studies of Skull Series From Eastern Europe of the 14th – 19th Centuries Compared with the Series from Chernihiv-Sivershchyna: Literature Review. Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Innovations in Science: From Theoretical Foundations to Practical Impact» (September 1–3, 2025. Antwerpen, Belgium). European Open Science Space. P. 21–28.

6. Оцінка структури дисертації, її мови та стилю викладення.

Мова дисертації відповідає вимогам наукового стилю, відзначається точністю, логічністю та аргументованістю викладу думок. Дисертант демонструє високий рівень володіння науковою українською мовою, вміло використовує фахову термінологію. Текст роботи написаний грамотно, легко читається, не містить мовних огріхів.

7. Дотримання здобувачем академічної доброчесності в дисертації та наукових публікаціях, у яких висвітлено наукові результати дисертації.

Під час виконання дисертації здобувач дотримувався принципів академічної доброчесності. За результатами перевірки та аналізу матеріалів дисертації та наукових публікацій не було виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації.

8. Відповідність змісту дисертації спеціальності, за якою вона подається до захисту.

Зміст дисертації Долженка Ю. В. «Морфологія черепів Homo sapiens XVII–XIX ст. зі східного Полісся (Чернігово-Сіверщина)» повністю відповідає спеціальності 091 Біологія.

РІШЕННЯ:

1. Дисертація Долженка Юрія Володимировича на тему «Морфологія черепів Homo sapiens XVII–XIX ст. зі східного Полісся (Чернігово-Сіверщина)», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії є завершеною, самостійною роботою, що містить науково обґрунтовані результати, актуальність, наукову новизну, теоретичне та практичне значення і відповідає п.6-9 Порядку присудження доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.07.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України від 03.02.2017 р. за № 155/30023.

2. Дисертація Долженка Юрія Володимировича та наукові публікації, у яких висвітлено наукові результати дисертації, виконані на належному науковому рівні з дотриманням принципів академічної доброчесності.

3. Рекомендувати дисертаційну роботу Долженка Юрія Володимировича на тему «Морфологія черепів Homo sapiens XVII–XIX ст. зі східного Полісся (Чернігово-Сіверщина)» до публічного захисту у разовій спеціалізованій вчентій раді для присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 09 Біологія за спеціальністю 091 Біологія.

Головуючий на засіданні:
кандидат біологічних наук,
доцент, доцент кафедри біології

10.12.2025 р.

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

Підпис Гавіа В. засвідчую

Провідний фахівець Мель Михайло

Валентина ГАВІЙ